

Łukasz Kąś

Racibórz

Status miasta klasztornego na przykładzie Jeżowa

Streszczenie: Proces przekształcenia Jeżowa w miasto rozpoczął się w 1334 r., kiedy to opactwo lubińskie uzyskało pozwolenie na lokację od księcia mazowieckiego Siemowita II. Ostatecznie Jeżów został lokowany na prawie magdeburskim. Miasto znajdowało się pod władzą senioralną opactwa, co przejawiało się w obszarze administracji, sądownictwa oraz sprawach gospodarczych. Prawa opactwa w stosunku do Jeżowa i jego mieszkańców wykonali prepozyci. To oni byli przedstawicielami opatów w mieście. Benedyktyni mieli duży wpływ na władze miejskie Jeżowa, w tym burmistrza i radę. Ponadto zmonopolizowali funkcje religijne, kulturalne i charytatywne. Status prawny Jeżowa zmienił się w wyniku drugiego rozbioru Polski oraz sekularyzacji majątku kościelnego, ogłoszonej w 1796 r. Mnisi przestali wówczas współdecydować o losach mieszkańców, a ich kompetencje zostały przejęte przez instytucje państwowe. Sami zaś, wypełniali w pewnym zakresie obowiązki urzędnicze.

Słowa kluczowe: mnisi, benedyktyni, miasto klasztorne, burmistrz, rada miasta, lokacja miejska, prawo miejskie, prawo magdeburskie, Jeżów

Jeżów to ostatnia z XII-wiecznych fundacji benedyktyńskich na ziemiach polskich. Mimo iż początki Jeżowa mają stosunkowo bogatą literaturę, wciąż nierozstrzygnięte pozostaje pytanie o datację fundacji oraz fundatora klasztoru św. Andrzeja Apostoła w Jeżowie¹. Nie jest moim celem szczegółowe omawianie kontrowersji wokół genezy bene-

---

¹ Zob. A. Małecki, *Klasztory i zakony w Polsce w obrębie wieków*, w: „Przewodnik Naukowo-Literacki”, 3, 1875, s. 507; *Liber fraternitatis Lubiniensis*, wyd. F. Papee. w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. V, Lwów 1888, s. 566–567; *Liber mortuorum Lubiniensis ordinis Sancti Benedicti*, wyd. W. Kętrzyński, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. V, Lwów 1888, s. 585–652; W. Abraham, *Organizacja kościoła w Polsce do połowy XII w.*, Lwów 1893, s. 177; W. Semkowicz, *Ród Awdańców w wiekach średnich*, w: „Roczniki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, (45), 1919, s. 227–228 ; Z. Perzanowski, *Honorarium autorskie Galla-Anonima*, w: „Nasza Przeszość”, (9), 1959, s. 19–37; idem, *Opactwo benedyktyńskie w Lubiniu. Studia nad fundacją i rozwojem uposażenia w średniowieczu*, Wrocław 1978; M. Cetwiński, *Jeszcze o fundacji opactwa benedyktyńców w Lubiniu*, w: „Sobótka”, (36), 1981, s. 463; J. Bieniak, *Polska elita polityczna XII w.*,

dyktyńów w Jeżowie, dlatego zaproponuję w tym miejscu jedno z możliwych rozwiązań. Sądzę, że fundacja była wspólnym przedsięwzięciem księcia Mieszka Starego oraz jego bratanka księcia mazowieckiego Leszka Bolesławowica. Doszło do niej najpewniej w latach 1184–1185, kiedy to wpływy Mieszka Starego w dzielnicy mazowieckiej były szczególnie wyraźne. Klasztor w Jeżowie od początku pomyślany został jako prepozytura opactwa w Lubiniu, którego książę Mieszko był patronem i protektorem. Sama fundacja prepozytury wielkopolskiego opactwa miała być zabezpieczeniem jego interesów dynastycznych na Mazowszu. Pomysł fundacji musiał jednak zaakceptować książę Leszek, który dzierżył wówczas dzielnicę mazowiecką. To z jego domeny ziemskiej wywodzić się musiało uposażenie pierwotne, które składało się z czterech osad: Jeżowa, Jasienina, Mikulina i Krosnowy².

W literaturze przeważa pogląd, iż proces lokacji miejskiej Jeżowa rozpoczął się równoległe z nadaniem przez Siemowita II immunitetu wraz z zezwoleniem na lokację na prawie niemieckim w 1334 r.³ Inaczej kwestię widział Z. Perzanowski, wedle którego słowa *preterea prefatam villam ecclesie Sancti Apostoli Ieszow iure Theutonico et civili* świadczą o tym, że książę lokował na prawie niemieckim wieś, nie zaś miasto Jeżów⁴. Trudno zgodzić się z tym stanowiskiem, ponieważ Perzanowski nie uwzględnił dalszej części dyspozycji, w której książę *eciam iure Theutonico locare permisimus ipsi domui et fratribus omnem iurisdictionem civitati et civibus omnia iura civilia ex toto ascribendo*. Użycie zwrotu *civitas* w stosunku do Jeżowa oraz określenie mieszkańców jako *cives*, może wskazywać, iż mamy tu do czynienia jednak z lokacją miasta⁵.

część III. A. *Arbitrzy książąt-Krąg rodzinny Piotra Włostowica, Społeczeństwo Polski średniowiecznej*, red. S. K. Kuczyński, t. 4, Warszawa 1990, s. 42–43; T. Kiersnowska, *O pochodzeniu rodu Awdańców*, w: *Społeczeństwo Polski średniowiecznej*, red. S. K. Kuczyński, t. 5, Warszawa 1992, s. 66; J. Urban, *Prepozytura opactwa benedyktyńów w Lubiniu w XVI w.*, w: „Zeszyty Lubiąskie”, 1995, z. 4, s. 27–41; M. Derwich, *Monastycyzm benedyktyński w średniowiecznej Europie i Polsce. Wybrane problemy*, Wrocław 1998, s. 196–197; J. Dobosz, *Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII w.*, Poznań 2002, s. 255.

² Ł. Kąś, *Sześć i pół wieku czarnych mnichów na Mazowszu. Dzieje klasztoru benedyktyńów w Jeżowie* (niepublikowana rozprawa doktorska), Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, 2017.

³ *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*, t. II, wyd. I. Zakrzewski, nr 113, Poznań 1877/1878 (dalej: KDW). Za tą hipotezą opowiedzieli się: S. Pazyra, *Studia z dziejów miast na Mazowszu od XIII do początków XX wieku*, Lwów 1939, s. 113; idem, *Geneza i rozwój miast mazowieckich*, Warszawa 1959, s. 112, tab. 1, nr 5; A. Świeżawski, *Rawskie Księstwo Piastów Mazowieckich 1313–1462*, Łódź 1975, s. 34; M. Piekut, J. Józefacki, *Zarys dziejów Jeżowa*, Łowicz 1985, s. 5; K. Kamińska, *Lokacje miast na prawie magdeburskim na ziemiach polskich do 1370 roku (Studium historyczno-prawne)*, Toruń 1990, s. 124.

⁴ Z. Perzanowski, *Opactwo benedyktyńskie*, s. 102–105.

⁵ Dość powszechnie przyjmuje się, że zasosowanie *civitas*, a także *cives* wobec mieszkańców potwierdza charakter miejski ośrodka. Zob. A. Rutkowska-Płachcińska, *Gmina miejska w początkach XII w. w Polsce*, w: *Wiek średni. Prace ofiarowane T. Manteufflowi*, Warszawa 1962, s. 175; M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce porzobiorowej*, Wrocław-Warszawa-Gdańsk-Kraków-Łódź 1986, s. 60; A. M. Wyrwa, *Średniowieczne dzieje miasta od lokacji do końca XV wieku*, w: *Dzieje Wągrowca*, red. E. Makowski, Poznań 1994, s. 50; M. Brust, *Procesy urbanizacyjne w dobrach cystersów w Łękniewie-Wągrowcu*, w: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich i A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław-Opole 2000, s. 157–159. W źródłach możemy odnaleźć także informacje, które są w kontrze do

W samym procesie lokacyjnym zawsze większe znaczenie od konkretnych odmian prawa niemieckiego miała osoba właściciela. To jego wiedza, kompetencje i potrzeby ostatecznie determinowały kierunki rozwoju miasta⁶. Lokacja Jeżowa bez wyraźnego sprecyzowania prawa, jakim miało rządzić się miasto, potwierdza to zjawisko⁷. Szczegółowe rozwiązania, łącznie z adaptacją prawa miejskiego, pozostawiono najpewniej opatowi lubińskiemu, który mógł oprzeć się na doświadczeniu, wynikającym ze wcześniejszych lokacji miejskich w dobrach klasztornych. Stąd naszą uwagę należy skierować w stronę Krzywina⁸ i Święciechowy⁹, a więc miast należących do opactwa przed 1334 r. Skoro lokowano je na prawie magdeburskim¹⁰, nie możemy więc wykluczyć, że w Jeżowie skorzystano właśnie z tego wzorca.

Wątpliwości co do tej hipotezy może budzić treść dokumentu z 1451 r. Z dyspozycji *omnia et singula iura Theuthonica, quibus alie civitates in vincinatu dicta oppidi Giezewo fruuntur et utuntur in ducatu Mazoviensi*¹¹, wynika że w Jeżowie posługiwano się prawem stosowanym przez miasta sąsiedzkie. Tymczasem większość miast w okolicy Jeżowa rządziła się prawem chełmińskim. Należały do nich Budziszowice, Rawa i Mszczonów. Powstały one po 1334 r., a zatem nie były wzorem dla Jeżowa¹². Najbliższym miastem w okresie lokacji jeżowskiej była Mogielnica, która została założona w 1317 r. na prawie średzkim¹³ – odmianie prawa magdeburskiego. Nie sądzę jednak, aby Jeżów lokowano właśnie na tym prawie. Znacznie bardziej prawdopodobne wydaje mi się to, że benedyktyni lubińscy wykorzystali lepiej znane im prawo magdeburskie¹⁴. Brak pre-

---

tego stanowiska. W tym miejscu przywołam chociaż jeden przykład. W 1311 r. wśród świadków nadania rycerza Dietricha de Kötchen dla augustianek pyrzyckich był niejaki *Howesalch cives in Wobermin*. Chodzi tu o chłopca (może sołtysa) z Obromina, który nigdy nie był miastem. Zob. *Pommersches Urkundenbuch*, wyd. M. Perlbach, t. V, nr 2680, Danzig 1882. A zatem zwrot *cives*, nie zawsze dotyczył mieszczanina. Świadomość tak skomplikowanego stanu rzeczy wymaga od badacza dużej ostrożności, chociaż w tym przypadku wydaje się, że kluczowe znaczenie ma zastosowana w dyplomie z 1334 r. formuła *iura civilia*. Ta według S. Pazyry ściśle łączy się z procesem miastotwórczym. Zob. Idem, *Geneza i rozwój*, Warszawa 1959, s. 176.

⁶ K. Kamińska, op. cit., s. 125.

⁷ Podobna sytuacja miała miejsce m.in. w Wągrowcu. Zob. A. M. Wyrwa, *Powstanie, organizacja i charakter miejskiego ośrodka w Wągrowcu*, w: *Klasztor w mieście*, s. 171.

⁸ KDW, I, nr 353. Zob. Z. Perzanowski, *Opactwo benedyktyńskie*, s. 96; D. Karczewski, *Rozwój sieci miast klasztornych w Polsce do połowy XVI wieku*, w: *Klasztor w mieście*, s. 138.

⁹ KDW, II, nr 860. Zob. Z. Perzanowski, *Opactwo benedyktyńskie*, s. 100; D. Karczewski, op. cit., s. 139.

¹⁰ K. Kamińska, op. cit., s. 123.

¹¹ Dokumenty opactwa benedyktynów w Lubiniu z XII–XV wieku, nr 223, wyd. Z. Perzanowski (KDW, s. n., 1), Warszawa/Poznań 1978 (dalej: DL).

¹² Budziszowice (1358 r.), Rawa (1374 r.), Mszczonów (1377 r.). Daty lokacji opracowane na podstawie: S. Pazyra, *Geneza i rozwój*, s. 192–193.

¹³ Mogielnica, miasto opactwa cystersów w Sulejowie. Zob. Z. Zrójkowski, *Lokacje osad targowych, klasztornych i miast na prawie średzkim (1223–1477)*, w: *Acta Universitatis Wratislaviensis, Historia*, (70), s. 215–242.

¹⁴ Mogielnicę oraz Skrzywno cystersi lokowali na prawie średzkim wzorując się na wcześniejszej lokacji Sulejowa. Zob. Z. Zrójkowski, op. cit., s. 224. Podobny schemat zastosowali cystersi wąchoccy, którzy lokując Kazimierz opierali się na wzorcu Wąchocka. Zob. Z. Zrójkowski, op. cit., s. 230. Lokację Skierniewic na prawie średzkim w dobrach arcybiskupa gnieźnieńskiego wyprzedzała lokacja na tym prawie Łowicza. Zob. J.

cyzji w sformułowaniu prawa miejskiego w dokumencie z 1451 r. uzasadniam tym, iż w XV w. nie rozróżniano już poszczególnych rodzajów prawa niemieckiego.

Uprawnienia opactwa w stosunku do Jeżowa i jego mieszkańców realizowane był przez prepozyta. Z dyplomu z 1451 r., w którym odnowione zostały przywileje miejskie dla Jeżowa wynika, że opat lubiński posiadał w mieście sądownictwo wyższe¹⁵, natomiast magistrat odpowiedzialny był za sądownictwo niższe¹⁶. W Jeżowie to oczywiście prepozyt jako przedstawiciel opata realizował jego uprawnienia senioralne w tym zakresie¹⁷.

Z istnieniem miast związana jest funkcja wójta dziedzicznego. Ten pojawia się w znanych nam źródłach dopiero w 1415 r.¹⁸ Niestety nie wiemy, co należało do jego uprawnień. Najpewniej zobowiązany był do zbierania czynszów od mieszkańców dla prepozytury, z których część przypadła właśnie jemu. Standardowo przysądzono mu zapewne także 1/3 kar sądowych. Był on zarządcą miasta, pełnomocnikiem właściciela i pośrednikiem między nim a mieszczanami. W XIV w. pojawiła się tendencja do likwidacji funkcji wójta dziedzicznego. W przypadku miast prywatnych wójtostwo oraz jego majątek łączone były najczęściej z majątkiem właściciela¹⁹. Nie inaczej musiało być w Jeżowie, gdzie w imieniu opata wykupił je zapewne prepozyt.

Pierwsze wzmianki na temat rajców jeżowskich pochodzą również z 1415 r.²⁰ Początki rady miejskiej możemy sytuować w okresie funkcjonowania wójta dziedzicznego, co w naszym przypadku oznacza nawet połowę XIV w. Stojący zaś na jej czele burmistrz wymieniany jest w znanych źródłach dopiero w 1451 r.²¹ Urzędnik ten mógł pojawić się w mieście już w okresie, w którym doszło do likwidacji funkcji wójta. W kontekście jednego ze sporów między magistratem a prepozytem, który wybuchł w 1531 r. wymieniony został cały 5 osobowy skład rady miejskiej²². Niestety, na podstawie dostępnego materiału źródłowego nie można określić, jak przedstawiał się stan liczbowy urzędników miejskich w Jeżowie przed 1531 r. Pewne jest natomiast, że pięćosobowy skład rady utrzymał się do połowy XVIII w.

Waręzak, *Słownik historyczno-geograficzny księstwa łowickiego*, cz. II, z. 1, Wrocław/Warszawa/Kraków 1952, s. 185; J. Józefacki, *Dzieje Skierniewic 1359–1975*, Warszawa 1988, s. 39 i 50.

¹⁵ *Magnasque penas sicut sunt homicidarum, wlnerum quocunq̄ue censentur nomine penitus pro dominio nostro reservando.* (DL, nr 223).

¹⁶ *„Damus imperpetuum et concedimus preconsuli et consulibus pro tempore existentibus... correctionem rebellium et reformationem malefactorum omnes penas parvas alias kieri ut sunt gladiatorum....* (DL, nr 223).

Z analogiczną sytuacją mamy do czynienia w Krzywiniu (DL, nr 214) i Świąciechowej (DL, nr 222).

¹⁷ Archiwum Państwowe w Poznaniu, sygn. 348 (dalej: APP).

¹⁸ DL, nr 150 (*Johan advocato de Jeszow*).

¹⁹ K. Kamińska, op. cit., s. 139.

²⁰ DL, nr 130 (*Jacobo consule de Jeszow*).

²¹ DL, nr 223 (*Stanislaus preconsul in Jeszow*).

²² APP, sygn. 348. Podobną praktykę zastosowali opaci lubińscy w przypadku Krzywiniu. Zob. K. Górską-Gołąska, *Krzywiń*, w: *Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego*, red. A. Gąsiorowski, cz. 2, z. 4, Poznań 1992, s. 504–506.

Wiek XVIII przynosi wiele dowodów na to, że relacje między prepozytami a radą miejską były napięte. W świetle jednego ze sporów wiemy, iż 1784 r. opat Stanisław Kieszkowski zezwolił radzie miejskiej na wnoszenie spraw do Sądu Asesorskiego przeciwko prepozytom jeżowskim. W piśmie opat potwierdził także dawny zwyczaj, wedle którego to prepozyt dokonywał wyboru burmistrza spośród trzech kandydatów wskazanych przez rajców. W rezolucji opat zastrzegł sobie jednak wszelkie uprawnienia do ostatecznego powoływania i odwoływania urzędników miejskich, których kadencja trwać miała 1 rok²³. Niewielka ilość zachowanych źródeł nie pozwala określić, kiedy ukształtował się opisany w 1784 r. stan faktyczny. Sądzę jednak, że miało to miejsce nie wcześniej, niż po wykupieniu wójtostwa, a więc dopiero w XV w. Być może i w tym przypadku od samego początku „punktem” odniesienia był sposób organizacji przyjęty w pozostałych miastach klasztornych, czyli Krzywiniu i Święciechowej.

Jeżów był miastem typowo rolniczym. To jednak do opata lubińskiego należała ziemia, którą mógł nadawać, sprzedawać lub dzierżawić²⁴. Opactwo starało się dbać o rozwój gospodarczy miasteczka oraz interesy jego mieszkańców. Dobitnie pokazuje to interwencja u króla Jana Olbrachta w 1494 r. w sprawie zwolnienia Jeżowa od wszelkich podatków, ze względu na pożar, który wybuchł w mieście²⁵. Ponadto dzięki aktywności opackiej w 1546 r. mieszczanie nie zostali obciążeni podwodem związanym z planowaną wówczas wyprawą wojenną²⁶.

Szczególnie ważne miejsce w systemie gospodarki miejskiej zajmowało posiadanie przez mieszkańców praw warzenia i wyszynku piwa, otrzymane od opata lubińskiego w 1546 r.²⁷. Opactwo ingerowało także w sprzedaż wódki, bowiem handlującym tym towarem poza miastem groziła kara w wysokości 10 grzywien²⁸. Przytoczone wyżej przykłady ilustrują doskonale rozeznanie mnichów w potrzebach Jeżowa i zarazem świadczą, że to do nich należał decydujący głos w polityce gospodarczej miasta.

Mnisi dbali również o szkołę i szpital w Jeżowie. To na prepozycie spoczywał obowiązek utrzymania rektora oraz cyrulika miejskiego. Konsekwencją nieudolności prepozytów w kwestii sprawowania pieczy nad tymi instytucjami było scedowanie przez opata w 1774 r. kompetencji w tym zakresie na radę. Opat zezwolił wówczas, aby mieszczanie dokonywali wyrębu lasu klasztornego, w celu zabezpieczenia podstaw materialnych szkoły²⁹.

²³ APP, sygn. 348.

²⁴ Mieszczanie posiadający ziemię na własność oraz dzierżawiący ją zobowiązani byli do określonych świadczeń na rzecz prepozytury (robocizn, czynszu), DL, nr 223.

²⁵ DL, nr 344.

²⁶ *Matricularium Regni Poloniae Summaria*, cz. 4., t. 3, nr 18538, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1910/1917.

²⁷ APP, sygn. 348.

²⁸ APP, sygn. 348.

²⁹ APP, sygn. 348.

Benedyktyni jeżowscy opiekowali się i administrowali dużą parafią. Kościół klasztorny pod wezwaniem św. Andrzeja Apostoła pełnił jednocześnie funkcję świątyni parafialnej. Pomimo że sprawowanie *cura animarum* nie było typowym zajęciem dla „czarnych mnichów”, ci bardzo aktywnie włączyli się w działalność duszpasterską³⁰ oraz żywo zaangażowali się w opiekę duchową nad bractwami jeżowskimi, których byli inicjatorami³¹.

Zasadnicze zmiany w położeniu administracyjnym Jeżowa nastąpiły wraz z drugim rozbiorem Polski w 1793 r. oraz w wyniku sekularyzacji dóbr kościelnych, ogłoszonej w 1796 r. Pod administrację pruską przeszły wszystkie dobra duchowne³². W ten oto sposób Jeżów stał się miastem królewskim³³. Mnisi przestali współdecydować o losach mieszkańców, a ich kompetencje przejęte zostały przez odpowiednie instytucje państwowe. W okresie, kiedy Jeżów znalazł się w granicach Księstwa Warszawskiego (1806–1815 r.), a potem w Królestwie Polskim, władze wymusiły na benedyktynach wypełnianie nieznanym im dotąd obowiązków³⁴. W myśl opresyjnych postanowień mnisi zostali zobligowani do odczytywania licznych ogłoszeń i zarządzeń państwowych³⁵.

Do 1793 r. miasto pozostawało pod władzą zwierzchnią opactwa w Lubiniu, która przejawiała się w różnych aspektach administracyjno-sądowniczych oraz gospodarczych. Zwierzchność opactwa nad miastem nie prowadziła jednak do zniszczenia indywidualności samego miasta oraz jego mieszkańców. Godny podkreślenia jest fakt, iż w miarę upływającego czasu, a wraz z tym zmieniającymi się warunkami zewnętrznymi i wewnętrznymi, wciąż widoczny był w mieście autorytet opata³⁶. Pomimo ewidentnego oddziaływania władz klasztornych na instytucje miejskie, w drugiej połowie XVIII w. zaznaczała się coraz większa swoboda tychże, zwłaszcza w dziedzinie gospodarczej. Odkąd magistrat uzyskał prawo do kierowania spraw do sądów państwowych, wszystkie konflikty miały finał w tej instancji³⁷.

Obecność konwentu benedyktyńskiego w mieście łączyła w sobie dwa szczególnie istotne aspekty. Pierwszy związany był z różnorodnymi działaniami na rzecz lokalnej społeczności, drugi zaś z potrzebami samych mnichów. Powołani do modlitwy i kontem-

³⁰ Archiwum Państwowe w Łodzi, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Jeżowie 1808–1887, mikrofilm nr 368941–368948 (dalej: APŁ), APP, *Liber metrices mortuorum*, sygn. 298.

³¹ APŁ, sygn. 104

³² Wasicki, J., *Ziemia polskie pod zaborem pruskim. Prusy Południowe 1793–1806*, Wrocław 1957, s. 227; P. P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska, 1773–1914*, Lublin 1984, s. 40.

³³ Archiwum Główne Akt Dawnych, sygn. 881, k. 22.

³⁴ P. P. Gach, op. cit., s. 80; M. Kallas, *Organy administracji terytorialnej w Księstwie Warszawskim*, Toruń 1975, s. 47.

³⁵ APŁ, mikrofilm 355239–355245.

³⁶ W 1791 r. rajcy wystosowali do opata lubińskiego list, w którym zapytują, czy mają pozostać przy postanowieniach kapituły z 1784 r., czy też mogą wnieść sprawę do sądu asesorskiego. Należy pamiętać, że rada posiadała już prawo odwoływania się do sądów państwowych. Pomimo to rajcy zdecydowali się na konsultację z opactwem. APP, sygn. 348.

³⁷ APP, sygn. 348.

placji, traktowali dane im środki jako służące nadrzędnemu celowi – służbie Bogu. To zaś tożsame było z zapewnieniem bytu materialnego samemu konwentowi. Wszelkie inicjatywy na polu gospodarczym nie miały przynosić dochodu, lecz jedynie zapewnić środki utrzymania wspólnocie³⁸. Miasto klasztorne było jedynie bardziej złożonym elementem służącym dobrobytowi mnichów, który mógł być realizowany nawet kosztem interesu lokalnej społeczności.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych, sygn. 881, k. 22.

Archiwum Państwowe w Poznaniu, sygn. 348.

Archiwum Archidiecezjalne w Łodzi, Akta dekanatu brzezińskiego, sygn. 104.

Archiwum Państwowe w Łodzi, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Jeżowie 1808–1887, mikrofilm nr 368941–368948, mikrofilm 355239–355245.

Źródła drukowane

Dokumenty opactwa benedyktynów w Lubiniu z XII- XV wieku, wyd. Z. Perzanowski (KDW, s. n., 1), Warszawa/Poznań 1975.

Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski, t. I, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1877.

Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski, t. II, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1877/1878

Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, t. V, wyd. F. Piekosiński, Poznań 1878/1881.

Liber fraternitatis Lubiniensis, wyd. F. Papee, w: Monumenta Poloniae Historica, t. V, Lwów 1888, s. 566–567.

Liber mortuorum Lubiniensis ordinis Sancti Benedicti, wyd. W. Kętrzyński, w: Monumenta Poloniae Historica, t. V, Lwów 1888, s. 585–652.

Matricularium Regni Poloniae Summaria, cz. 4., t. III, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1910/1917.

Pommersches Urkundenbuch, wyd. M. Perlbach, t. V, Danzig 1882.

Literatura

W. Abraham, *Organizacja kościoła w Polsce do połowy XII w.*, Lwów 1893.

M. Brust, *Procesy urbanizacyjne w dobrach cystersów w Łęknie-Wągrowcu*, w: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich i A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław-Opole 2000, s. 151–164.

J. Bieniak, *Polska elita polityczna XII w.*, Część. III. A. *Arbitrzy książąt-Krąg rodzinny Piotra Włostowica*, Społeczeństwo Polski średniowiecznej, red. S. K. Kuczyński, t. 4, Warszawa 1990, s. 13–74.

³⁸ J. Leclercq, *Les paradoxes de l'économie monastique*, w: *Économie et Humanisme*, (4), 1945, nr 17, s. 16, 26.

- M. Cetwiński, *Jeszcze o fundacji opactwa benedyktynów w Lubiniu*, „Sobótka”, (36), 1981, s. 455–463.
- M. Derwich, *Monastycyzm benedyktyński w średniowiecznej Europie i Polsce. Wybrane problemy*, Wrocław 1998.
- J. Dobosz, *Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII w.*, Poznań 2002.
- P. P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska, 1773–1914*, Lublin 1984.
- K. Górską-Gołąska, *Krzywiń*, w: *Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego*, red. A. Gąsiorowski, cz. 2, z. 4, Poznań 1992, s. 504–506.
- J. Józefacki, *Dziej Skierniewic 1359–1975*, Warszawa 1988.
- M. Kallas, *Organy administracji terytorialnej w Księstwie Warszawskim*, Toruń 1975.
- K. Kamińska, *Lokacje miast na prawie magdeburskim na ziemiach polskich do 1370 roku (Studium historyczno-prawne)*, Toruń 1990.
- D. Karczewski, *Rozwój sieci miast klasztornych w Polsce do połowy XVI wieku*, w: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Opole/Wrocław 2000, s. 137–150.
- Ł. Kąś, *Sześć i pół wieku czarnych mnichów na Mazowszu. Dzieje klasztoru benedyktynów w Jeżowie* (niepublikowana rozprawa doktorska), Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, 2017.
- T. Kiersnowska, *O pochodzeniu rodu Awdalców*, w: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, red. S. K. Kuczyński, t. 5. Warszawa 1992, s. 65–69.
- J. Leclercq, *Les paradoxes de l'economie monastique*, w: *Ekonomie et Humanisme*, (4), 1945, nr 17, s. 15–35.
- A. Małecki, *Klasztory i zakony w Polsce w obrębie wieków*, w: *Przewodnik Naukowo-Literacki*, 3, 1875.
- Z. Perzanowski, *Honorarium autorskie Galla-Anonima*, „Nasza Przeszłość”, (9), 1959, s. 19–37.
- Z. Perzanowski, *Opactwo benedyktyńskie w Lubiniu. Studia nad fundacją i rozwojem uposażenia w średniowieczu*, Wrocław 1978.
- S. Pazyra, *Studia z dziejów miast na Mazowszu od XIII do początków XX wieku*, Lwów 1939.
- S. Pazyra, *Geneza i rozwój miast mazowieckich*, Warszawa 1959.
- M. Piekut, J. Józefacki, *Zarys dziejów Jeżowa*, Łowicz 1985.
- A. Rutkowska-Płachcińska, *Gmina miejska w początkach XII w. w Polsce*, w: *Wiek średni. Prace ofiarowane T. Manteufflowi*, Warszawa 1962, s. 144–150.
- W. Semkowicz, *Ród Awdalców w wiekach średnich*, w: *Roczniki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, (45), 1919, s. 161–314.
- A. Świeżawski, *Rawskie Księstwo Piastów Mazowieckich 1313–1462*, Łódź 1975.
- J. Urban, *Prepozytury opactwa benedyktynów w Lubiniu w XVI w.*, „Zeszyty Lubińskie”, 1995, s. 27–41.
- J. Warężak, *Słownik historyczno-geograficzny księstwa łowickiego*, cz. II, z. 1, Wrocław/Warszawa/Kraków 1952.

- J. Wasicki, *Ziemię polskie pod zaborem pruskim. Prusy Południowe 1793–1806*, Wrocław 1957.
- A. M. Wyrwa, *Średniowieczne dzieje miasta od lokacji do końca XV wieku*, w: *Dzieje Wągrowca*, red. E. Makowski, Poznań 1994, s.48- 50.
- A. M. Wyrwa, *Powstanie, organizacja i charakter miejskiego ośrodka w Wągrowcu*, w: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Opole/Wrocław 2000, s. 165–186.
- Z. Zdrójkowski, *Lokacje osad targowych, klasztornych i miast na prawie średzkim (1223–1477)*, w: *Acta Universitatis Wratislaviensis, Historia*, (70), s. 215–242.

The status of monastic towns on the example of Jeżów

Summary: The process of transforming the village of Jeżów into a town began in 1334 when the Lubin abbey was granted the location privilege by Siemowit II, the Duke of Mazovia. Ultimately, Jeżów was granted town privileges under the Magdeburg Law. Jeżów was governed by the abbey's senior councilors who supervised administrative, judicial and economic affairs in the town. The abbey's rights to Jeżów and its inhabitants were exercised by provosts who represented the abbey in the town. The Benedictines exerted a considerable influence on the municipal authorities, including Jeżów's mayor and council. They monopolized religious, cultural and charitable functions in the town. Jeżów's status changed during the Second Partition of Poland when church property was appropriated by the state in 1796. The monks were deprived of their influence over the local community, and their rights and privileges were transferred to state institutions. At the same time, the Benedictines were tasked with selected administrative functions.

Keywords: monks, Benedictines, monastic town, mayor, city council, location privilege, town privileges, Magdeburg Law, Jeżów